

Cerrah Mehmed'in tıbbı dair risalesi

Nevzat TOPAL¹

APA: Topal, N. (2019). Cerrah Mehmed'in tıbbı dair risalesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 1-13. DOI: 10.29000/rumelide.616878

Öz

Yazma tıp metinleri, yazıldıkları dönemlerin dil ve kültür özelliklerini ortaya koyabilecek niteliktedir. Bu çalışmalarda hekim isimlerini, tıp terimlerini, halk inanışlarını, hastalıkların tedavilerinde kullanılan bitkileri bulmak mümkündür. Ülkemizde son yıllarda tıp metinlerinin incelenmesine yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Yapılan bu çalışma ile bu alandaki çalışmalara katkı sağlamak hedeflenmiştir. Çalışmaya konu olan yazma tıp metni, 15. yüzyılda yaşadığı düşünülen Cerrah Mehmed tarafından istinsah edilmiştir. Çalışmada kırık ve çıkıklar ile bunların tedavi yollarının ele alınmıştır. Risaleden elde edilen kırık ve çıkıkla ilgili tedavilere yönelik bulguların, tıp tarihi, tıp terimleri ve biyografi çalışmalarına, Beylikler Dönemi ilmi faaliyetlerine, halk bilimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın yöntemini tarama ve metin aktarma oluşturmaktadır. Çalışmada kırıklara birden fazla tedavi önerildiği, kırıkların yan etkileri olan şişme ve yan ağrılarının da özel olarak ele alındığı görülmüştür. Tedavilerde bitkisel, hayvansal ürünlerin yanında toprak ve taş (kuzgunun getirdiği taş) gibi günümüzde kaplıcalarda fizik tedavi maddesi olarak kırık, çıkık ve kemik ağrıları için kullanılan çamurla tedavilere de yer verilmiştir. Risalede rahatsızlıklar ve hastalıklarla ilgili terimlerin, *kemük sındığı, et üzülmesi, yan ağrısı, sert şişme, uzv küfet olması, kemük küfet olması, uzv yerinden çıkması, kemük çürümesi, bir endam yerinden çıkması, kemük oynaması* olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında az da olsa mide ağrısı, sarılık gibi hastalıkların da anıldığı belirlenmiştir. Tedavide sıkça kullanılan bitkiler, *durak otu, sabır, köpertiken, kargasabunu ve encübardır*.

Anahtar kelimeler: Tıp, risale, Cerrah Mehmed, tıbbı dair bir risâle.

Risala about medicine by Cerrah Mehmed's

Abstract

Manuscript medical texts are capable of revealing the language and cultural characteristics of the periods they were written. In these studies, it is possible to find the names of doctors, medical terms, folk beliefs and the plants used in the treatment of diseases. In recent years, it has been observed that studies on the study of medical texts have increased in our country. This study aims to contribute to the studies in this field. Manuscript medical text which is the subject of the study was copied by Cerrah Mehmed who was thought to have lived in the 15th century. In this study, fractures and dislocations and their treatment methods were discussed. It is thought that the findings related to the treatment of fractures and dislocations obtained from the treatment will contribute to the history of medicine, medical terms and biography, the scientific activities of the Principalities Period and the folklore. The method of the study consists of scanning and text transfer. In the study, it was seen that more than one treatment was recommended for fractures, side effects of fractures and side pain were

¹ Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Niğde, Türkiye), nevzattopal@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4396-657X [Makale kayıt tarihi: 24.05.2019-kabul tarihi: 16.09.2019; DOI: 10.29000/rumelide.616878]

discussed. In the risale there were treatments as well as herbal and animal products, as well as soil and stone (the stone brought by the raven) today as a physical therapy in spas, fractures, dislocations and bone pain used for treatment with mud. It was realized that the terms related to the diseases were as follows: *kemük sınduğı, et üzülmesi, yan ağrısı, sert şişme, uzv küfet olması, kemük küfet olması, uzv yerinden çıkması, kemük çürümesi, bir endam yerinden çıkması, kemük oynaması*. In addition to this, it was determined that some diseases such as stomach pain and jaundice were also mentioned. Commonly used in the treatment of herbs are as follows too: fennel, aloe vera, köpertiken, kargasabunu.

Keywords: Medicine, risale, Cerrah Mehmed, a risala about medicine.

Giriş

Tıp yazmaları dönemlerinin dil ve kültür özelliklerini yansıtılmaları bakımından kıymetli çalışmalardır. Bunların araştırılmasıyla dönemlerindeki tıp terimleri, hekim isimleri, eserler, halk inanışları, bitkiler, madenler, bitkilerin yetiştiği dönemle ilgili takvim bilgileri ortaya çıkarılabilir (Adivar, 1982; Bayat, 2016; Argunşah, 1999; Önler, 1990; Bişkin, 2010). Tıp metinleri ile ilgili incelemelerin son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir². Ancak bunların tamamlandığını söylemek mümkün değildir. Çünkü Osmanlı Tıbbi Literatürü çalışmasına göre Osmanlı döneminde yazıldığı tespit edilen 5607 tıp metni bulunmaktadır. Bu çalışmaların tamamlanması, dil ve kültür boyutuyla ele alınması uzun süreli çalışmaları gerektirmektedir.

Türkçe tıp metinleri, Uygurlar döneminde yazılmış birkaç parça çeviri tıp metninden itibaren izlenebilmektedir. Bu çalışmaların Beylikler döneminde Anadolu'da artış göstermeye başladığı görülür. Bunda Beylerin Türkçeye olan ilgilerinin ve halkın Arapça ve Farsça tıp metinlerini anlamamasının, tedavide güçlük çekmelerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu hususlar tıp metinlerinin girişlerinde eserlerin müellifleri veya mütercimleri tarafından da vurgulanmıştır. Bunlar içerisinde kendisi tabip olmayan Nidaî'nin neden tıp metni yazmak istediği hususunu dile getirdiği bölümde tespit ettiği noktalar Türk halkının tedaviye olan ihtiyacını, hekim yetersizliklerini ve özellikle Türkçe eserlerin olmamasını göstermesi bakımından oldukça ilginç ve anlamlı bulunmaktadır. Türkçe tıp metinleri içerisinde nüsha sayısı³ en fazla olan Menâfiü'n-Nas'ın yazılma nedenlerini Nidaî şu şekilde dile getirmektedir:

Pes imdi azîzim her vilâyette bir tabîb-i hâzık lâzımdır. Amma zamanımızda tabîb-i hâzık az kalmıştır. Onlar dahı pâdişâha mensûb olup âsitane-i saâdetden bir an ırak olmazlar. Kenâr yerlerde tabîbe muhtâcların nihâyeti yokdur. Vilâyet vardır ki tabîb bulunmadığından gayrı tıbbâ müteallik bir risâle bulunmaz ki ana nazîr idüp tedâvi ideler ve kitâb-ı tıb bulunursa da kimi Arabî kimi Fârisî olmagıla istihrâcında kusûr iderler. Belki hiç istihrâc idemezler. Pes bu hakîr ol sebebden sâfi Türkîde bu muhtasarı kaleme getirüp adını Menâfiü'n-Nâs didüm. Amma bu kitâbı altmış bâb eyledüm tâ kim bir derd için devâ lâzım olursa ol bâblardan malûm idünüp kande yazılmışıdır zahmet çekmeyüp bulur (akt. Öztürk-Arslan Sarman, 2016: 513).

² Bu konudaki araştırmalar için bk. Tokat, 2012: 1; Arslan Sarman, 2015; Arslan, 2017a; Arslan, 2017b; Turan, 2014: 313-314; Doğan, 2011; Önler, 1990; Önler 2004.

³ Türkçe Tıp metinleri içerisinde nüsha sayılarıyla ilk ona giren eserler şunlardır: Menâfiü'n-Nas (Nidâî), 208 nüsha; Tezkiretü Uli'l-Elbâb ve L-Camiü'l-Acebü'l-Ucab (Dâvûd-ı Antakî), 168 nüsha; Dürr-i Manzum (Nidâî), 119 nüsha; Risale-i Mâ Hazar (Ebu Bekir Nusret Efendi), 100 nüsha; Yâdigâr-ı İbn-i Şerif (İbn-i Şerif), 98 nüsha; Şifâü'l-Fuad (Zeynelabidin b. Halil), 93 nüsha; Rasâilü'l-Muşfiya (Hayatizâde Mustafa), 92 nüsha; Şifâü'l-Askâm (Hacı Paşa), 79 nüsha; Teshil (Hacı Paşa), 75 nüsha (İhsanoğlu vd., I, 2008: CXIII-CIV)

Anadolu'da Türkçe tıp metinlerinin yazılma sebepleri bir araştırmacı tarafından şu şekilde belirlenmiştir (Sarı, 1999: 11-68):

1. Bu dönemde Anadolu Türkleşmişti ve Türkçeden başka dil bilmeyen, muhtemelen usta-çırak usulüyle yetişmiş tabip ve cerrahlar, icra ettikleri sanatın dayandığı yazılı bilgilere ulaşamıyordu. Onların meslekî konularda bilgilenmesi, doğru tanımlar yapması ve anlaşılmayan konuların açıklığa kavuşturulması için tıp eserleri Türkçe yazılmıştır.
2. Türk uyruklu halk, Türkçe yazmaya zorluyor, müellifler de halka hizmet etme, böylece hayır dua ile anılma ve unutulmama amacıyla hareket ediyordu.
3. Ana dil ile yazmanın, bilginin daha geniş kitlelere yayılmasını sağlayacağı düşünülüyordu.
4. Osmanlılarda halk hekimliği, kendi kendine tedavi uygulama geleneği çok yaygındı. Geniş topraklar üzerinde bulunan Osmanlı, ülkesinin her köşesine hekim ulaştırılmıyordu. Böylelikle usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş gezici tabip ve cerrahlara ve kendini, ailesini tedavi edecek kişilere yol gösterecek bir rehber ihtiyacı duyuluyordu. Bu ihtiyacın farkında olan müellifler de eserlerini Türkçe yazmayı tercih ediyorlardı.

Beylikler döneminden sonra tıp metinlerinin sayısı giderek artmıştır. Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi'ne göre bunların yüzyıllara göre dağılımı şöyledir:

Yüzyıllar	13. yy.	14. yy.	15. yy.	16. yy.	17. yy.	18. yy.	19. yy.	20. yy.	Toplam
Müellif Sayısı	1	9	41	73	84	117	282	823	1430
Eser Sayısı	2	14	97	179	140	223	1491	2950	5607

Tablo 1: Osmanlı Döneminde Yazılmış Tıp Kitaplarının Müellif Ve Eser Sayısının Yüzyıllara Göre Dağılımı (İhsanoğlu vd. I, 2008: CIII-CVI)

Bu eserlerin bir kısmı şöyledir: *Müfredât-ı İbn Baytar Tercümesi*⁴, *Edviye-i Müfredede*⁵, *Müntehab-ı Şifa, Mücerrebname, Teshil, Kitâb-ı Hulâsa Der İlm-i Tıbb, Kâmilü'-Sınâ 'a Tercümesi, İlsasiyye, Tervihü'l-Ervâh, Sultaniyye, Kitâbü'l-Müntehâb fi'-Tıbb, Tercüme-i Kânûnce, Miftâhu'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr, Zâhire-i Murâdiye, Bâhnâme, Bâhnâme Tercümesi, Hazâinü's-Saâdat, Yâdigâr-ı ibn Şerif, Eş-Şifâ fi Ahâdisü'l-Mustafa, Kitâb-ı Güzide-i İlm-i Tıbb, Mürşid, Enva-ı Emraz, Mecma 'ül-Mücerrebât, Risâle-i Hâssatü'l-Kilye ve'l Mesâne, Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ, Kitâb-ı Tercüme-i Tezkire-i Dâvûd Fî İlmü't-Tıbb, Gâyetü'l- beyân fî Tedbîr-i Bedenil-İnsan, Tuhfetü'l-Erîbi'n-Nâfia Li'r-Rûhânî Ve't-Tabîb, Teşrih-i Ebdân, Tâdilü'l-Emzice fî Hıfzı Sihhati'l-Beden, Tercüme-i Krabadin-i Cedîd, Guniyat el-Muhassilin fî Tercümet Tuhfeti'l Müminin, Tıbb-ı Cedîd-i Kimyâî, Hamse-i Şanizâde, Emrâz-ı Umûmî, Ameliyat-ı Cerrâhî ve Emrâz-ı Hâriciye'* dir (İhsanoğlu vd., I, 2008; Turan, 2014: 313-314; Tokat, 2012).

Cerrah Mehmed tarafından istinsah edilen *Tıbbı Dair Risâle*⁶ isimli eserin tanıtılması ile yazma tıp metinlerine ve bu alanda çalışanlara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Makale konumuzu oluşturan bu risalenin varlığından *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi* isimli çalışmadan haberdar olunmuştur (İhsanoğlu vd., I, 2008). Yazma nüsha ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Kataloğu'nda yer almaktadır (Muhammed Cerrahı, ty: 32b-35a). Cerrah Mehmed'in 15.

⁴ Bu eser, Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış ilk tercüme tıp kitabı olarak kabul edilir (Turan, 2014: 313; Bayat, 2016: 285; Önler, 1990: 1).

⁵ Yazılış tarihi bilinen ilk telif tıp kitabı ise *Edviye-i Müfredede*'dir (Canpolat, 1973: 1).

⁶ Bu Yazma eser İBB Atatürk Kitaplığı Kataloğunda konuya göre isim verilerek *Tıbbı Dair Risale* şeklinde (Muhammed Cerrahı, ty: 32b-35a); İhsanoğlu vd. tarafından hazırlanan çalışmada *Tıbbı Dair Bir Risale* şeklinde isimlendirilmiştir (İhsanoğlu vd., I, 2008: 68-69).

yüzyılda yaşadığı ileri sürülmekte olup eserinde ağırlıklı olarak kırık ve çıkıklar ile bunların tedavi yollarından bahsettiği belirtilmektedir (İhsanoğlu, 2008: 68-69). Bu risalede geçen kırık ve çıkıkla ilgili tedavilerin başta tıp tarihi çalışmaları olmak üzere, biyografi çalışmalarına, Beylikler Dönemi ilmi faaliyetlerine, tıp terimleri ile ilgili çalışmalara, halk bilimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada tarama ve metin aktarma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın malzemeleri, giriş, bulgular ve sonuçlar kısmında ele alınmıştır. Yazma, Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış olup her sayfasında 19 satır bulunmaktadır.

Çalışmanın, tıp tarihine, biyografi çalışmalarına, kültür ve halk bilim incelemelerine, tıp terimlerine ve yöreden yetişmiş hekimlerle ilgili araştırmalara katkılar sağlaması beklenmektedir.

Yazma metnin okunması sırasında bazı kelimelerin okunmasında tereddüde düşülmüş ve birkaç kelime de okunamamıştır. Tereddüde düşülen ve okunamaya kelimeler çalışmanın sonunda ek olarak verilen tıpkı metnin okunuşunda [] içerisinde; yazma metinde kırmızı mürekkeple yazılan kelimeler ise altı çizili olarak gösterilmiştir.

1. Tıbbı dair Risale'de geçen hastalıklar ve tedavileri

Cerrah Mehmed kemik kırıkları, çıkıkları hakkında bilgi vermekte, bunların tedavilerinin ve bunlar için kullanılan ilaçların mücerreb olduğunu vurgulamaktadır. Bu ifadeden dolayı ilaçların denendiği ve iyi sonuçlar alındığı anlaşılmaktadır. Bu varaklarda geçen hastalıklar, tedavileri ve ilaçları şöyledir:

Kemük sinduğı: Kemik kırığı anlamına gelir. Cerraha göre ilacı ise eğer bir mani yoksa kan aldırarak, kan aldırılmaya mani varsa o yerle beraberinden hacamat etmektir. Bunun amacı kanın bir tarafa çekilmesini sağlamaktır. Sonrasında ise hukne etmek gerekir. İkinci yıkamışın arkasından irin suyunun hukne aletine çekilmesi ve atılması gerekir. Bunların arkasından ise 1 dirhem ravend-i çini, 1 miskal cüllab (gül suyu) ile hazırlanacak şerbetin içirilmesinin fayda sağlayacağı belirtilmektedir (Muhammed Cerrahı, ty: 32b)

Kırıkta kullanılan bir başka ilaç da encübardır. Kırıkta bu bitki döğülerek kullanılır. Döğülmüş haliyle kaynatıldıktan sonra süzülür ve içine şeker veya bal katılarak içirilir. Bu içme işlemine üç kere devam edilir ve her bir seferde bu ilacın bir avuç içilmesi gerekir (Muhammed Cerrahı, ty: 32b).

Kemik kırılmasında kullanılması önerilen ilaçlardan bir diğeri de kargasabunudur (köpertiken). Bu bitkinin kemik kırıklarında yaprağı ve kökü kullanılmaktadır. Yapracağın kullanım şekli kemik yerine tam getirildikten sonra kırılan kemik üzerine sadece sarılmasıdır. Kemiği üç günde bitireceği yani bitiştireceği vurgulanmaktadır. Kökünün döğülüp bal ile karıştırılarak kemiği kırılana üç gün yedirilmesi tavsiye edilmiştir (Muhammed Cerrahı, ty: 32b).

Kemik kırığında deniz hayvanlarının kullanıldığı da görülmektedir. Bunun için maü'l-cemmeden yararlanılır. Maü'l-cemme, mürekkep renkli, kötü kokulu bir balıktır. Bu balığı avlayıp bir zarfın içine konular ve kara suyunun çıkması beklenir. Ayak kırıklarında, ufalanana kenilmesi veya un bulamacına karıştırılarak yakı edilmesi şeklinde tavsiye edilmiştir. Bu yakının et üzülmüne iki günde iyi geleceği belirtilmektedir (Muhammed Cerrahı, ty: 32b).

Kırıklarla ilgili anlatılan bir de hikâye vardır. Bu hikâyeye göre kuzgun yavrusunun ayağı kırılır ve yuvaya bırakılır. Yavru kuşun annesinin ertesi gün kara taşı yuvaya getirdiği ve bir süre sonra yavru kuşun ayağındaki kemiğin de bitiştigi belirtilmektedir. Bu hikâyeden hareketle aynı kara taşın alınarak saklandığı ve ne zaman bir kemik kırılrsa bu taşın kemiğe bağlanarak üç gün bekletildiği ve kemiğin

birleştiği ifade edilmektedir. Ayrıca bu taşın Allah'ın izniyle kırık kemiğe sarılmadan da onun yanında tutularak kemiği birleştirebilecek güçte olduğu da söylenmektedir (Muhammed Cerrahı, ty: 33b).

Kemik kırıklarında uygulanan bir diğer tedavinin de kemiklerin yerine konulması ve "eyü uzlıgıla" yani ustalıkla gülyadı sürülmüş bezle sarılmasıdır. Sarılan bezin üç gün müddetle çözülmemesi tavsiye edilmektedir (Muhammed Cerrahı, ty: 33b).

Yan ağrısı: Gül yağıyla ve kuru bezle sarılır (Muhammed Cerrahı, ty: 34b).

Sert şişme: Kırıktan sonra oluşan sert şişliğe gül yağıyla sarmaşık üzerinden yakı yapılması önerilmiştir. Yakı yapılan bezin de mersin suyuyla ıslatılması gerektiği belirtilmektedir. sonrasında da yakının şişlik üzerine konulması ve bağlanması gerekmektedir. Bağlanan bezi de iki üç kez değiştirmek lazım gelir. Eğer kırık sinir üzerindeyse ve bundan kaynaklı şişlik oluşmuşsa böyle bir durumda yakı nergis ve menuson yağıyla yapılmalıdır. Yakının şarap ile terletilmesi ve yağla (tereotu, papatya, suzab) karıştırılması ve sıcak olarak damlatılması gerektiği tarif edilmektedir. Devamında ise yakı için kullanılacak otlar ve miktarları ayrıntılı şekilde tarif edilmiştir (Muhammed Cerrahı, ty: 34b-35a).

Et üzülmek: Bu hastalık, kasların kopması anlamına gelir. Cerrah'a göre bunun ilacı da kemik kırığında da kullanılan encübarla hazırlanan ilaçtır (Muhammed Cerrahı, ty: 32b)..

Kemik çürümesi: Kemiğin çürümesi veya berelenmesi anlamına gelip bunun tedavisinde de kemik kırıklarında uygulanan tedavi önerilmektedir (Muhammed Cerrahı, ty: 33b).

Eğri biten kemük sunukları: Eğri tutan kemikler için kullanılır. Böyle durumda [arusıma] adlı bitkinin kullanılması gerektiği söylenmektedir. Bu bitkinin bataklık yerlerde yetiştiği ve bu bitkiye Türkçede *ülme* denildiği ifade edilmektedir. Bitkinin çam pürü gibi yapraklarının olduğu; atları hızlanmasında kullanıldığı ve insan boyunca uzadıkları söylenmektedir. Bu bitkinin kaynatılarak üç gün içilmesi tarif edilmektedir (Muhammed Cerrahı, ty: 33b).

Uzv yerinden çıkmak/bir endam yerinden çıkması: Kemiklerin yerinden çıkması, çıkık olarak kullanılmıştır. Bunun da ilacının encübardan hazırlanan şerbet olduğu belirtilmiştir (Muhammed Cerrahı, ty: 34a).

Uzv küfet olmak: Kemiğin kırılması demektir. Tedavisi kemik sınduğu maddesinde anlatılmıştır.

Kemük sınımak: Kemik kırılması rahatsızlığını anlatan bir başka ifadedir. Tedavisi kemük sınduğu maddesinden öğrenilebilir.

Kemük küfet olmak: Kemiklerin ufalanmasıdır. Bu hastalığa kasların kopması durumu için de değinilmiştir. Tedavisi kemik kırılığınıkiyle aynıdır. Bunun yanında bu hastalıkta arpadan hazırlanmış su, isfitah aşı, maş (bir çeşit börölce) aşı veya mugas'ın (ak gül) tüketilmesi önerilmektedir. Hatta mugasının bu hastalıkta benzersiz olduğu ifade edilmiştir. Hazırlanışı ve kullanılmasını ise önce döğülerek toz haline getirilen ve elenen mugasının bal katılarak birkaç sabah yenilmesi veya un bulamacına karıştırılarak yakı edilmesi şeklinde tavsiye edilmiştir. Bu yakının et üzülmesine iki günde iyi geleceği belirtilmektedir (Muhammed Cerrahı, ty: 32b).

Kemük oynaması: Kemik çıkması anlamına geldiği düşünölmektedir. Tarifi et üzülmesinde ve kemik kırığında tarif edilen ilaçlardır. Un bulamacına katılmış mugasla yapılan yakının da bu rahatsızlığı iki günde iyileştireceği belirtilmiştir. Hatta hekim bunu bizzat denediğini söylemektedir (Muhammed Cerrahı, ty: 32b).

Sarılık/ Yerekan: Sarılık hastalığıdır. Tedavisinde sarılık otu kullanılır. Yumuşak yerlerde yetişen, iki türü olan, iri yapraklı bu ot, sarılığın tedavisinde gayet faydalıdır (Muhammed Cerrahı, ty: 33b-34a).

Mide Ağrısı: Mide ağrılarında birkaç ilaç önerilmiştir. Bunlardan biri, önce sikencübünün (sirke ve bal karışımı) yedirilmesidir. Arkasından da kehrübarlı süt, gül suyuyla pişirilmiş elma, sabr, serv kozalağından hazırlanacak yakının mide üzerine sarılmasıdır (Muhammed Cerrahî, ty: 34a-34b).

Çığere irişen ağrı: Ağrının çığere erişmesi durumunda kızıl gül, ravend-i çini, tabaşir, yunmuş kök, sikencübün-i sade, ak sandal, kızıl sandal, kızıl gül, kuru menekşe, arpa unundan hazırlanan karışımla çığere üzerine yakılır ((Muhammed Cerrahî, ty: 34b).

Sonuç

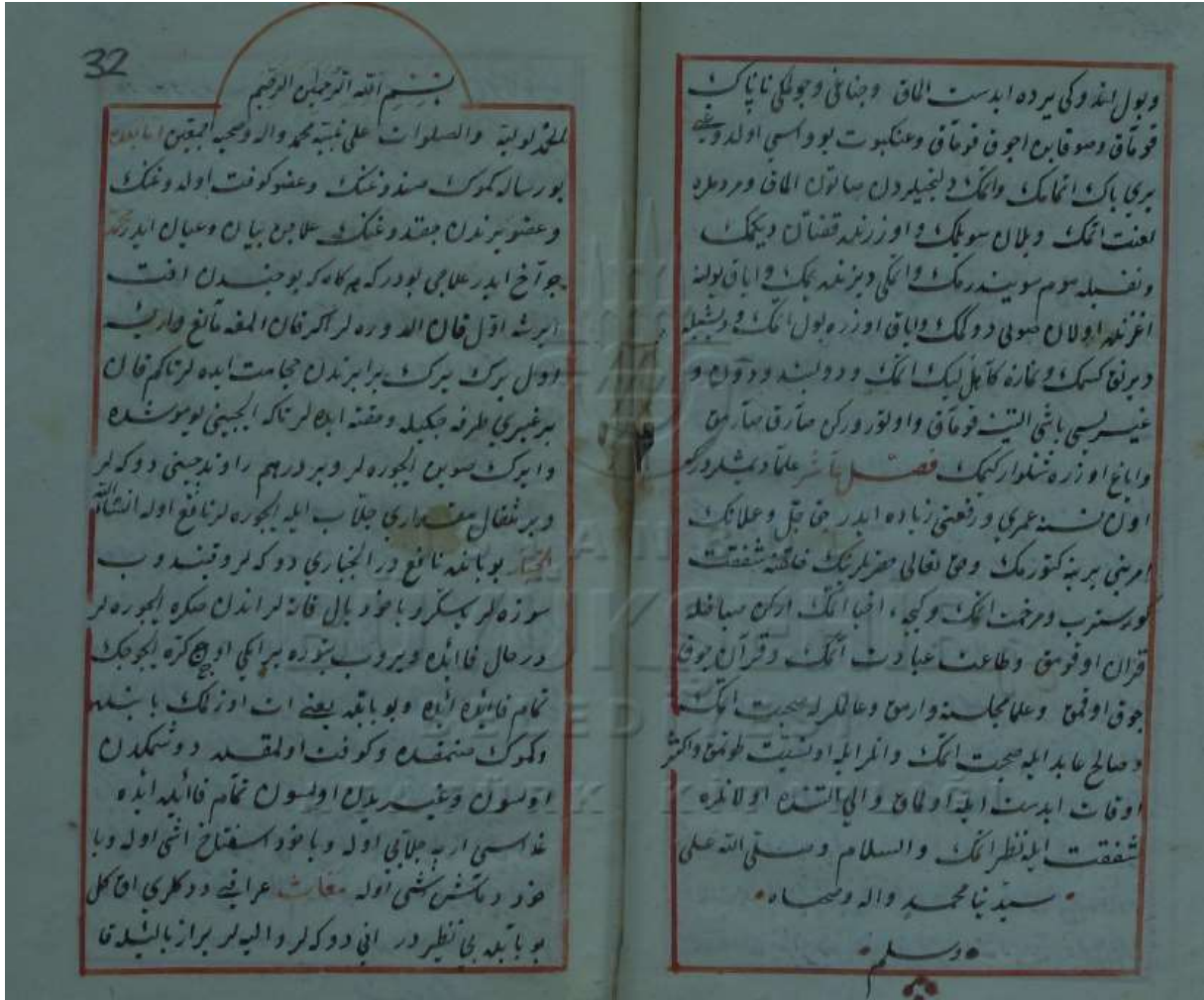
Tıp metinleri, dönemlerinin ve dönemlerinden önceki tıpla ilgili birikimlerin gelecek kuşaklara ulaşmasını sağlayan kaynak eserlerdir. Bu eserlerin incelenmesi, anlaşılması ve tasnif edilmesi, hastalıklar ve tedavileriyle ilgili birikimlerin öğrenilmesini ve modern tıp çalışmalarında kullanılmasını sağlayabilir. Böyle bir çalışmaya katkı sunmak için Cerrah Mehmed'in Tıbbı Dair Risalesi hazırlanmıştır. Bu risalede kemik kırıkları, çıkıkları, kemiklerin ufalanması başta olmak üzere, mide, çığere ve yan ağrısı ile ilgili hastalıkların teşhisi, tedavileri ve bunlar için kullanılan ilaç ham maddeleri (bitkiler, taşlar, hayvansal ürünler, kum gibi) öğrenilmiştir. Kemik kırıklarının daha az acıyla nasıl tedavi edilmesi ile ilgili hikâyeye de rastlanmıştır. Bu hikâyeye göre kuzgun yavrusunun ayağı kırılır ve annesinin kara taşı getirmesi sağlanır. Bu kara taş kemik kırıklarının hızla iyi olmasını sağlar. Bu hikâyeden anlaşıldığına göre hastaların az acı çekmesi tıbbın temel amaçlarından bir tanesidir. Çalışmadaki kemik hastalıkları ile ilgili bilgilerin ve kullanılan tedavi yöntemlerinin tıp tarihine ve Türk tıp tarihine katkı sağlaması beklenmektedir.

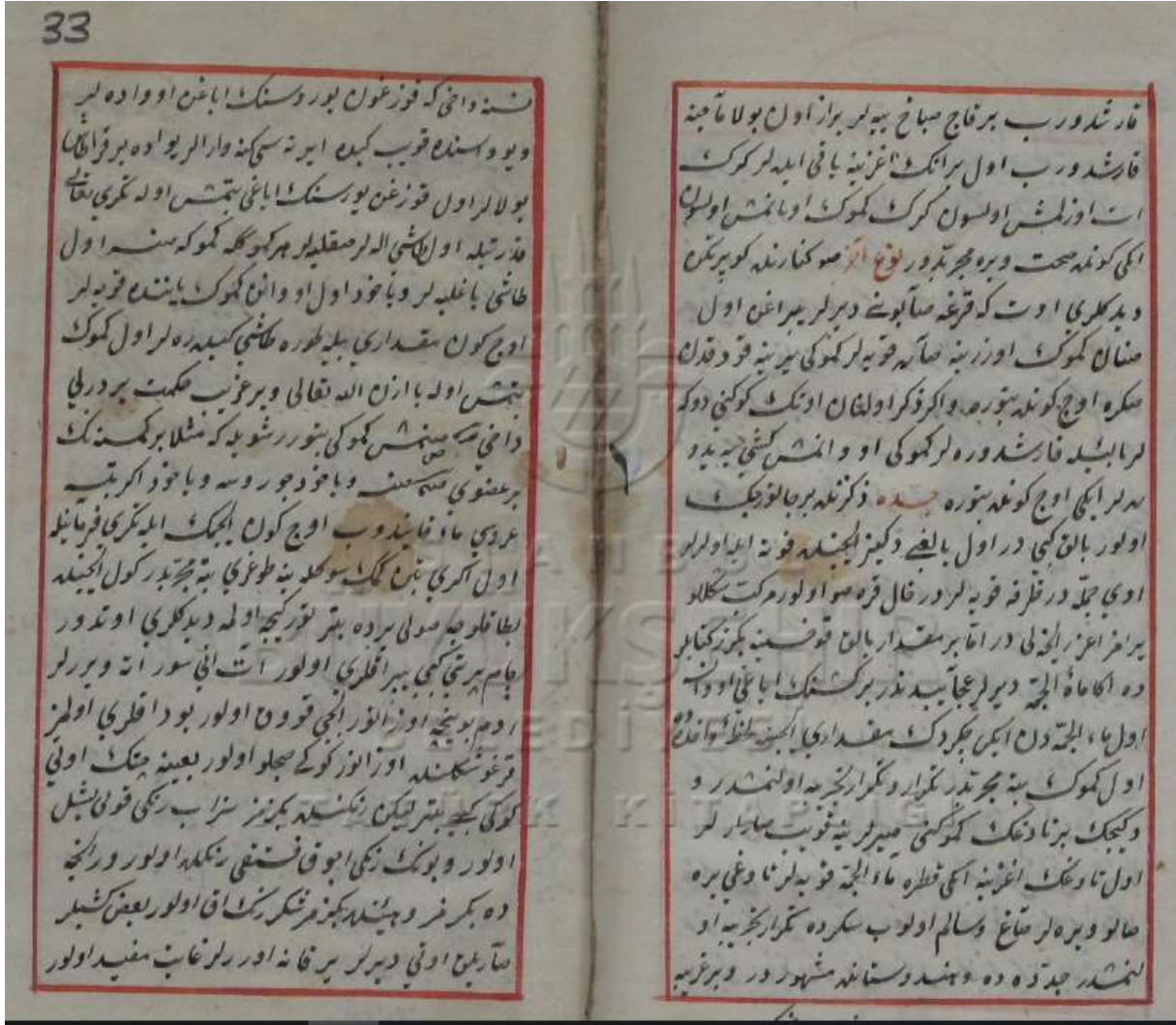
Kaynakça

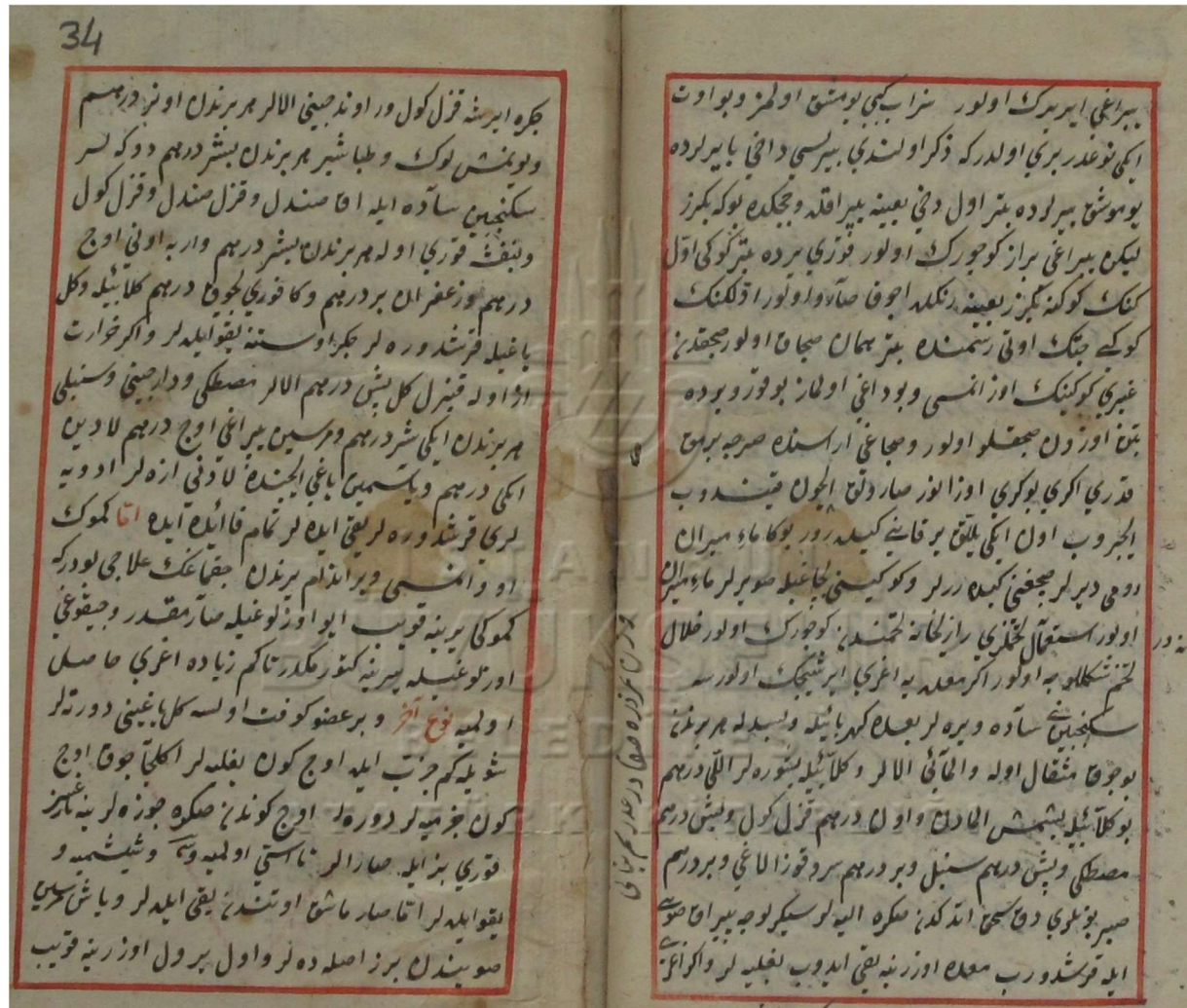
- Adıvar, A. A. (1982). Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Argunşah, M. (1999). Tuhfe-i Muradî (İnceleme-Metin-Dizin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arslan Sarman, M. (2015). "Nâbî'ye Göre Tabip ve Tabâbet", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, Ocak, 80-97.
- Arslan, M. (2017a). Kitâb-ı Tercüme-i Tezkire-i Dâvûd Fî İlmi't-Tıbb'da Geçen Ay İsimleri. *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences* Vol.8-April, 206-218.
- Arslan, M. (2017b). "Kitâb-ı Tercüme-i Tezkire-i Dâvûd Fî't-Tıbb'da Geçen Tıbb-ı Nebvî Unsurları", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 49-69.
- Bayat, A. H. (2016). Tıp Tarihi. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bişkin, H. V. (2010). Vasiyyetnâme-i Kehhâlîn (İnceleme-Metin-Dizin). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Canpolat, M. (1973). XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri: Edviye-i Müfrede, *Türkoloji Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Ankara.
- Doğan, Ş. (2011). XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri. *Milli Folklor* 23, 89: 120-132.
- İhsanoğlu, E.; Şeşen, R., vd. (2008). Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi C 1, İstanbul: IRCICA.
- Muhammed Cerrahî. (ty). Tıbbı Dair Risale, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, O.E.827, 32b-35a.
- Önler, Z. (1990). 14 ve 15. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri, *Journal Of Turkish Studies*, Volume 14, (Fahir Öz Armağanı), 357-392.
- Önler, Z. (2004). XIV. ve XV. Yüzyıl Metinlerinde Türkçe Bitki Adları, *Kebikeç*, 18: 273-301.

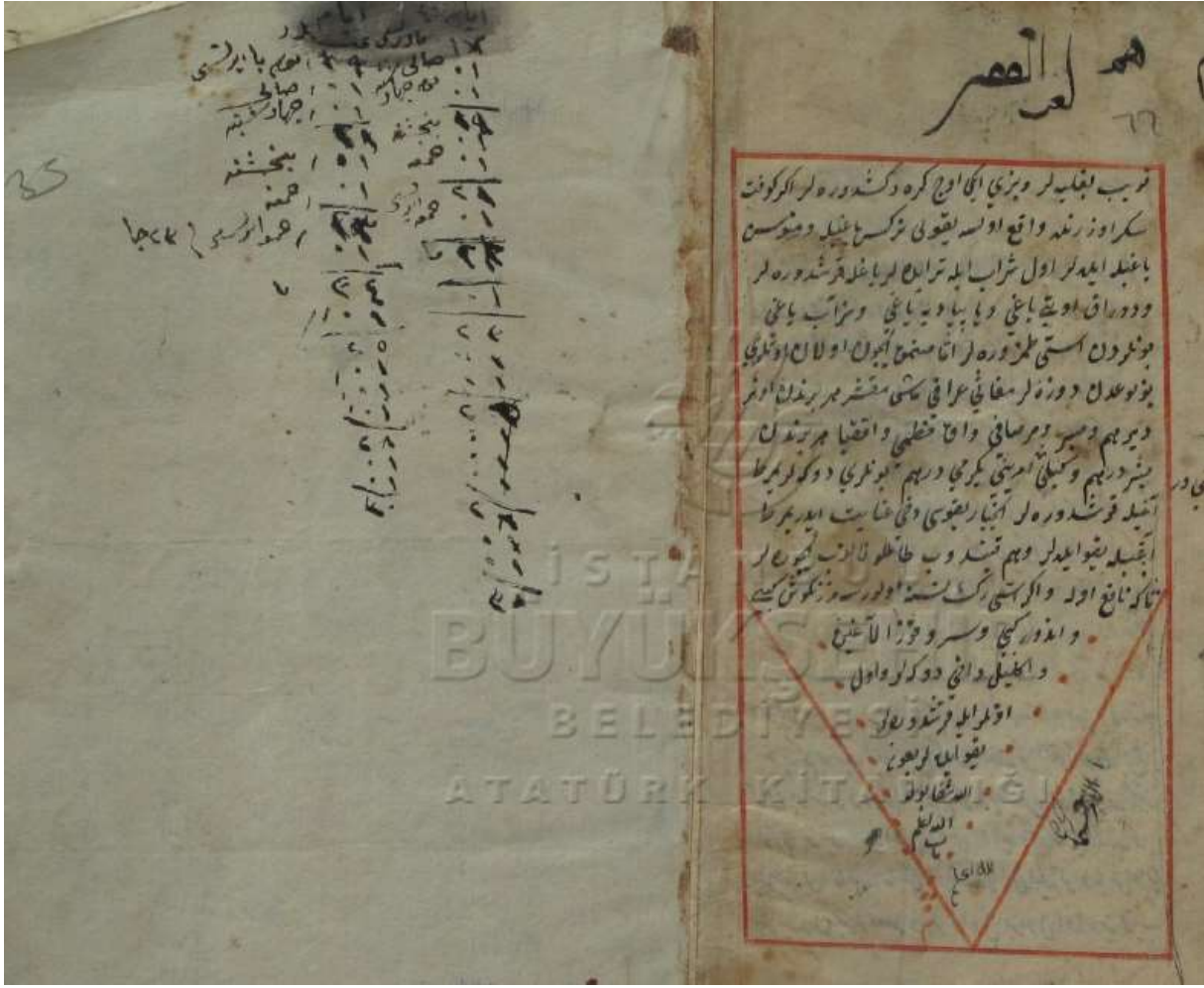
- Öztürk, N.; Arslan Sarman, M. (2016). 16. Yüzyıl Osmanlı Hekimlerinden Şaban Nidâi Ve Dâvûd-i Antakî'nin Yazdığı Tıp Kitaplarında Tıbb-ı Nebevî Etkisi Üzerine Bir Karşılaştırma. Adana 2015 Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi, 512- 531.
- Sarı, N. (1999). "Osmanlı Hekimliği ve Tıp Bilimi", Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, Sayı 5, İstanbul, 11-68.
- Tokat, F. (2012). Tuhfetü'l-Erîbi'n-Nâfia Li'r-Rûhânî Ve't-Tabîb. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli.
- Turan, A. D. (2014). Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Tıp Metni "Kitabü Tıbbü'l-Hikme". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7/29: 312-318.

Ek: Yazma Metin

Ek: Metnin Okunuşu

[32b] 1. Bismil'lâhi'r-rahmani'r-rahîm

2. Elhamdü li-veliyihi ve's-salevâtu alâ nebiyyi Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma'in 2. Ammâ ba'dehu 3. Bu risale kemük sindüğünün ve uzv küft olduğunun 3. ve uzv yerinden çıktığının ilacın beyan ve ayan ider Muhammed 4. Cerrah eydür ilacı budur ki her gah ki bu cinsden afet 5. irişe evvel kan alduralar eger kan almağa mani var ise 6. Ol [yerin yerin] beraberinden hacamat ideler ta kim kan 7. Bir gayri tarafa çekile ve hukne ideler ta ki ikinci yuyuşda 8. Ve irin suyun içürile ve bir dirhem ravend-i çini döğeler 9. Ve bir miskal mikdarı cüllab ile içüreler nafi ola inşâ'allâhü 10. *Encübâr* [bu bânda] nafidir encübarı döğeler ve kaynadub 11. Süzeler ya sükkeri veyahut bal katalar andan sonra içüreler 12. Derhal faide virüp bitüre bir iki avuç üç kerre içücek 12. Tamam faide ide ve bu babda yani et üzülme babında 13. Ve kemük sınımakda ve küfet olmakda düşmekden 14. Olsun ve gayrıdan olsun tamam faide ide 15. Gıdası arpa cüllabı ola veyahut [isfitah aş]ola veya- 16. -hud ve maş aşı ola *muğas-ı* irakî didikleri ak gül 16. Bu babda bi-nazirdir anı döğeler ve eyleyler biraz balıla [33a] 1. karışdurub birkaç sabah yeyeler biraz un bulamacına 2. Karışdurub ol anın ağırına yakı ideler gerek 3. Et üzülmiş olsun gerek kemük oynanmış olsun 4. İki günde sıhhat vire mücerredür nev-i [ahar] su kenarlarında köpertiken 5. Didikleri ot ki kargasabını dirler yaprağın ol 6. Sınan kemük üzerine sade koyalar kemüğü yerine kodukdan 7. Sonra üç günde bitüre ve eger zikr olınan otun kökünü döge-8.-ler balıla karışduralar kemüğü ovanmış kişiye yedü-9.-reler iki üç günde bir tane cemme [...] [bir denizde çaturcek] 10. Olur balık gibidir ol balığı [...] futa ile avlarlar 11. Avı cümledir zarfa koyalar kara su olur mürekkebe şeküllü 12. Yaramaz ağır rayihalıdır amma bir miktar balık kohusına benzer kitaplar-13.-da ana mâül-cemme dirler acayibdendir bir kişinin ayağı uvansa ol mâül-cemmeden iki çekirdek mikdarı içse laht-ı vahidede 14. Ol kemük bite mücerredür tekrar ve tekrar tecrube olunmuşdur ve 15. Dikicek bir tavuğun kemüğünü sırlarına koyup sararlar 16. Ol tavuğun ağzına iki katre mâül-cemme koyalar anı yire 17. saluvireler sağ ve salim olub sükkerde tekrar tecrube o-18.-lınmışdır Ciddede ve bundustanda meşhurdur ve bir garib [33b] 1. Nesne dahi ki kuzgun yavrusunun ayağın uvadalar 2. Ve yuvasında koyup gide irtesi güne varalar yuvada kara taşı 3. Bulalar ol kuzgun yavrusunun ayağı bitmiş ola tanrı teala 4. Kudretiyle ol taşı alalar saklayalar her kemüğe kemüğe sınas ol 5. Taşı bağlayalar ve yahud ol uvanın kemük yanında koyalar 6. Üç gün mikdarı bile tura taşı gidereler ol kemük 7. Bitmiş ola bi-izni'l-lâhi teala bir garib hikmet bir dürli dahi 8. Dahi [] sınımış kemüğü bitürür şöyle ki mesela bir kemüğünün 9. Bir uzvı ya sınas ve yahud çürüse ve yahud eger bitse 10. [arusıma] kaynadub üç gün içmek ile tanrı fermanıyla 11. Ol egri biten kemük sunuklarına toğru bite mücerredür [gül/kül] içinde 12. Batakluca sulı yerde biter türkice ülme didükleri otdur 13. Çam pürri gibi yaprakları olur at anı sürate virürler 14. Adem boyunca uzanur içi kovuk olur budakları olmaz 15. Kargu şeklinde uzanur köki saçlı olur [baine çitin ulı] 16. kuka gibi biter lakin renginde benzemez suzab rengi kuka yeşil 17. olur ve bunun rengi açık fıstıki rengde olur rayiha- 18.-da benzemez ve heyetde benzer şeker renk ak olur bazı kişiler 19. Sarılık otı dirler yerekana ururlar gayet müfid olur [34a] 1. yppragı irirek olur suzab gibi yumşak olmaz ve bu ot. İki nevdür biri oldur ki zikr olındı birisi dahi bayırlarda 3. Yumuşak yirlerde biter ol dahi [baine] yaprakda ve çiçekde buna benzer 4. Lakin yaprağı biraz küçürek olur kuru yerde biter köki evvel 5. [Genk] kökine benzer yani renkde açık saru olur evvelkinin 6. Köki çetik otu resminde biter heman saçak olur saçaktan 7. Gayrı kökinin uzanması ve budağı olmaz bu kuru yerde 8. Biten uzun saçaklı olur ve saçığı arasında sırça barmak 9. Kadar eğri büğri uzanır sarılık için kaynadub 10. İçirüb ol iki yıllık yerekanı giderür buna ma-i meyran-ı 11. Rumi dirler saçığı giderirler ve kökini bıçakla soyarlar ma-i meyran 12. Olur istimal-i tohumları raziyane tohumundan küçürek olur hılal 13. Tohumı şekillüce olur eger mideye ağrı erişecek olursa 14. Sikencübini sade vireler badehu kehrübayla ve südle her birinden 15. Buçuk miskal ola ve elmayı alalar ve güllabıla bişüreler elli dirhem 16. Bu güllabıla bişmiş elmadan ve on dirhem kızıl gül ve beş dirhem

17. Mıstaki ve beş dirhem sünbül ve bir dirhem serv kozalağı ve bir dirhem 18. Sabr bunları dakk-ı sahk itdikden sonra eleyeler sinirlüce yaprak suyu 19. İle karışdurub mide üzerine yakı idüb bağlayalar ve eger ağrı [34b] 1. Ciğere irişe kızıl gül ve ravend-i çini alalar her birinden onar dirhem 2. Ve yumış kök ve tabaşır her birinden beşer dirhem dögeler 3. sikencübin-i sade ile ak sandal ve kızıl sandal ve kızıl gül 4. Benefşe kurı ola her birinden beşer dirhem ve arpa unı üç 5. Dirhem ve zaferan bir dirhem ve kafuri buçuk dirhem güllabıla ve gül 6. Yağıyla karışduralar ciğer üstine yaku eyleyeler ve eger hararet 7. Az ola kızıl gül beş dirhem alalar mıstaki ve darsini ve sünbül 8. Her birinden ikişer dirhem ve mersin yaprağı üç dirhem ladin 9. İki dirhem ve yasemin yağı içinde ladeni ezeler edviye 10.-leri karışduralar yakı ideler tamam faide ide amma kemük 11. uvanması ve bir endam yerinden çıkmagın ilacı budur ki 12. Kemügi yerine koyub eyü uzlugıla sarmakdır ve çıkuğı 13. Uzlugıla yerine götürmekdir ta kim ziyade ağrı hasıl 14. olmaya nev-i ahir bir uzv küfet olsa gül yağını dürteler 15. şöyle kim bezzeb ile üç gün bağlayalar anlıca çok üç 16. Gün çözmeyeler düreler üç günden sonra çözeler yine yan ağrısına 17. Kuru bez ile saralar ta issi olmaya ve serd şişmeye ve 18. Yaku ideler amma sarmaşık üstinden yakı ideler ve yaş mersin 19. Suyından birez ısladalar ve ol perdel üzerine karib [35a] 1. Karib bağlayalar ve bezi iki üç kerre değişdüreler eger kufet 2. sinür üzerinde vaki olsa yakuyı nergis yağıyla menuson 3. Yağıyla ideler ol şarâb ile ter ideler yağla karışduralar 4. Ve durak otı yağı veya papadya yağı ve suzab yağı 5. Bunlardan issi tamzurular amma sınımak için olan otları 6. Bu nevden düzeler mugas-ı ıraki maş-ı mukaşşer her birinden onar 7. dirhem ve sabr ve mürr-i safi ve ak hatmi akakiya her birinden 8. Beşer dirhem kil-i Ermenî yigirmi dirhem bunları dögeler yumırta 9. Ağıyla karışduralar encübar yakusı dahi inayet ider yumurta 10. Ağıyla yaku ideler ve hem kaynadub tatlu katup içüreler 11. Ta ki nafi ola ve eger issirek nesne olursa merzenguş gibi 12. Ve anduz (?) gibi ve serv kozalağını 13. ve ikkil dahi dögeler ve 14. İkkil dahi dögeler ve ol 15. Otlar ile karışduralar 16. Yaku ideler Bi-avni 17. Allah şıfa bula 18. Allahü alem 19. masema